

Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – slučaj romskog naselja Kuršanec

Hrvoje Šlezak

Rad analizira prirodno kretanje romskog stanovništva na primjeru romskog naselja Kuršanec u Međimurskoj županiji. Analiza obuhvaća razdoblje od 2000. do 2008. Dosadašnji demografski razvoj romskog stanovništva određen je posebnostima društveno-gospodarskih, kulturoloških i psiholoških uvjeta u kojima romska zajednica u Međimurju živi. Visoke stope rodnosti najistaknutije su demografsko obilježje romskog stanovništva i pokazuju trendove smanjenja. Vrijednosti općih stopa smrtnosti vrlo su niske, što je ponajviše posljedica mlade dobne strukture stanovništva. Stopa prirodne promjene bilježi trend blagog smanjenja, no njene su vrijednosti još izrazito visoke i upućuju na značajno povećanje broja stanovnika prirodnim putem. Obilježja prirodnoga kretanja romskog stanovništva naselja Kuršanec pokazuju stanje usporedivo s društvima na prijelazu iz rane prema središnjoj podetapi demografske tranzicije.

Ključne riječi: Romi, natalitet, fertilitet, mortalitet, Kuršanec, Međimurje

Natural Demographic Trends in the Romani Population of Međimurje County – Case Study of the Kuršanec Romani Settlement

The paper deals with the natural demographic trends in the Roma population in the case of a Roma settlement, Kuršanec, in the Međimurje County in the 2000–2008 period. Previous demographic development of the Roma population is determined by the peculiarities of the socio-economic, cultural and psychological conditions in which the Roma community lives. High fertility rates are the most prominent demographic feature of the Roma population, which are showing a decreasing trend. The value of the mortality rate is very low, which is mostly a consequence of the high proportion of young population. Natural growth rates also have a slowly decreasing trend, but their values are still very high and indicate a significant natural increase in population. Characteristics of the natural demographic trends of the Roma population settled in Kuršanec are comparable to societies in transition from the early to central stage of demographic transition.

Key words: Romani people, birth rates, fertility, mortality, Kuršanec, Međimurje

UVOD

Romi čine etničku zajednicu koja se umnogome razlikuje od većinskog stanovništva prostora u kojem žive. Svugdje i u svako vrijeme gdje su Romi bili ili jesu prisutni čine marginalnu skupinu stanovništva (Babić, 2004). Od samih početaka pojavljivanja Roma u Europi pa sve do današnjih dana oni su sporedna, periferna ljudska zajednica bez utjecaja na dominantna društveno-gospodarska zbivanja. Kako ističe Šućur (2000), višestruko su marginalizirani, što se očituje u prostornoj, ekonomskoj i sociokulturnoj sferi njihova života. Oduvijek su izloženi različitim oblicima diskriminacije i segregacije, čime su im ugrožena mnoga osnovna ljudska prava. Uzroke takva položaja Roma u Hrvatskoj valja tražiti u određenim obilježjima romske populacije, ali i dugotrajnome neadekvatnom odnosu vlasti na području Hrvatske prema njima (Štambuk, 2000a). Postupnim približavanjem Republike Hrvatske europskim integracijama pitanje prava i zaštite manjina postaje vrlo važno. Danas su Romi prepoznati kao vrlo ranjiva skupina potrebna pomoći pri ostvarenju svojih osnovnih prava. Posljedica je toga da romska problematika posljednjih nekoliko godina postaje tema sve većeg broja različitih akcija poduzimanih s ciljem poboljšanja položaja Roma. Istovremeno se javlja sve više znanstvenih radova koji se bave tom etničkom skupinom otkrivajući različite aspekte života Roma. Demografska obilježja romske manjine u Hrvatskoj međutim još nisu sustavno proučena.

Međimurski Romi pripadaju posebnoj romskoj skupini koja govori *ljimba d bjaš*, čime se razlikuju od većine ostalih Roma u Hrvatskoj koji govore neku od inačica službenog romskog jezika *romani chib* (Hrvatić, 2004). Bajaški jezik kojim govore međimurski Romi u biti je rumunjski jezik, odnosno arhaični rumunjski dijalekt koji je ta romska skupina preuzela tijekom višestoljetnog boravka u prostoru današnje Rumunjske, odakle su se doselili u naše krajeve (Olujić i Radosavljević, 2007; Novak Milić, 2007). Pripadnici te skupine zbog jezika kojim govore nazivaju se Bajašima. Slično je i u Mađarskoj, gdje se nazivaju Beaši (Nikšić, 2004), dok je u Srbiji prisutan naziv Banjaši (Sikimić, 2005a, 2005b, 2006). S druge strane Romi su narod koji je uspio očuvati kulturne posebnosti i način života (Hrvatić, 2004) svojstvene svim skupinama bez obzira na međusobne razlike i prostorne udaljenosti. Unatoč dugoj vremenskoj odijeljenosti i velikoj prostornoj odvojenosti različitih romskih zajednica kod većine Roma sačuvali su se karakteristični tradicionalni način života u zatvorenim zajednicama i mnoge zajedničke sociokulturne osobitosti. Unatoč određenim specifičnostima bajaške etničke skupine većina obilježja romske zajednice u Međimurju pokazuje svojstva identična ili vrlo slična ostalim romskim zajednicama u širem prostornom okruženju.

Specifičnosti romske povijesti, jezika, načina života, tradicije, običaja i prostorne odijeljenosti od većinskog stanovništva obilježja su koja Rome čine nadaleko prepoznatljivima. Jedno je od najistaknutijih obilježja vrlo velik broj djece u romskim obiteljima. Rano stupanje u brak i zasnivanje obitelji dio je tradicije duboko ukorijenjene u romskoj kulturi. Visoke stope rodnosti prisutne su u romskoj zajednici sve do današnjih dana. Zbog prostorne i socijalne odvojenosti od većinskoga hrvatskog stanovništva i zatvorenosti svoje zajednice demografska obilježja romske etničke zajednice uvelike se razlikuju od prosječnih obilježja stanovništva Hrvatske. Kako ističe Đurić (1987), Romi uvijek žive u dvostrukoj društveno-kulturnoj stvarnosti. To je posljedica činjenice da su „Romi suočeni

s dvostrukim pritiscima i sociokulturnim očekivanjima. S jedne strane, od njih se očekuje da se ponašaju u skladu sa svojom kulturom, a s druge, da se prilagode normama većinske kulture ili, u krajnjem slučaju, da se asimiliraju” (Šučur, 2004, 846). Iako su Romi sastavni dio suvremenoga hrvatskog društva, većina pripadnika njihove zajednice ostala je vjerna tradicionalnome romskom načinu života prakticirajući običaje i živeći po obrascima ponašanja specifičnim za pripadnike svoje zajednice koji se umnogome razlikuju od načina života većinskog stanovništva u čijem okruženju žive. Demografske strukture i procesi u takvoj zatvorenoj zajednici razvijali su se pod posve različitim uvjetima i okolnostima nego što je bio slučaj s ostatkom stanovništva Hrvatske.

Ovaj će rad pokušati na primjeru romskog naselja Kuršanec u Međimurskoj županiji prikazati današnja osnovna obilježja demografskih struktura i procesa s naglaskom na obilježja prirodnoga kretanja romskog stanovništva i trendove njihove promjene. Usto će pokušati odgovoriti na pitanje u kojoj se fazi demografske tranzicije romska populacija u Međimurju trenutačno nalazi. Razumijevanje demografskih posebnosti od rodosti, dobne strukture i prirodnog prirasta do postojećih trendova njihovih promjena temeljno je za shvaćanje postojećega stanja i predviđanje budućega kretanja broja pripadnika romske zajednice u Međimurju.

Poznavanje osnovnih demografskih obilježja i mogućnost procjene budućega kretanja broja stanovnika romske zajednice na temelju analiziranih stopa određenih pokazatelja zasigurno će biti od velike koristi svima koji se u svom poslu susreću s tom grupom stanovništva: od službe socijalne skrbi preko obrazovnog sustava do gradova i županija u kojima participira romsko stanovništvo. Pravovremeno planiranje prostornog uređenja i razvoja romskih naselja nemoguće je bez poznavanja specifičnih demografskih obilježja te populacije i procjene kretanja budućeg broja stanovnika. Stoga rezultati ovog rada mogu pridonijeti uspješnijem planiranju različitih mjera čiji je cilj boljitak i napredak romske zajednice.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Osnovni prikazani demografski pokazatelji odnose se na obilježja prirodnoga kretanja broja stanovnika i njegovih sastavnica u romskom naselju Kuršanec. Pozornost je ponajviše usmjerena na vrijednosti pokazatelja rodosti i trendove njihovih promjena. Kao preduvjet analize određenih pokazatelja istražena je i prikazana dobno-spolna struktura stanovništva romskog naselja Kuršanec, koja umnogome utječe na specifičnost prirodnoga kretanja romskog stanovništva.

Stanovništvo romskog naselja Kuršanec kvalitetan je uzorak romske populacije u Međimurskoj županiji. Riječ je o naselju koje je prostorno segregirano prema etničkoj osnovi (Šlezak, 2009b). Administrativno naselje Kuršanec sastoji se naime od dva prostorno odvojena dijela. Jedan dio nastanjuje isključivo većinsko, hrvatsko stanovništvo, a u drugome isključivo obitavaju Romi. Kako je situacija slična ili identična u svih dvanaest romskih naselja u Međimurskoj županiji, a i u velikom broju drugih naselja izvan Međimurja, Kuršanec je primjerni uzorak s obzirom na tip i obilježja naseljenosti romske

etničke zajednice. Jednako tako, brojem stanovnika od gotovo tisuću ljudi Kuršanec je primjerni uzorak ukupne romske populacije u Međimurskoj županiji. Kako, prema procjeni, u Međimurju danas živi oko 5500 pripadnika romske manjine (Šlezak, 2009a), stanovništvo Kuršanca čini blizu 20% ukupne romske populacije te županije.

Provedena analiza obuhvaća razdoblje od 2000. do 2008. godine. Osnovni razlog tome bili su nepostojanje i nedostupnost dovoljno kvalitetnih podataka za ranije razdoblje. Bez obzira na kratkoću promatranog razdoblja moguće je zamijetiti neke trendove promjena i na temelju njih donijeti određene zaključke. Službene podatke koji postoje o romskom stanovništvu, pogotovo podatke popisa stanovništva, valja uzeti s određenom rezervom (Lajtman, 1995). Primjerice tijekom popisa 2001. u Gradu Čakovcu, kojemu administrativno pripada i naselje Kuršanec, zabilježena su 724 pripadnika romske manjine. Krajem iste godine u sustavu Centra za socijalnu skrb Čakovec evidentirano je 839 osoba romske nacionalnosti u naselju Kuršanec. Očito je da dio stanovnika romskog naselja ili nije bio obuhvaćen popisom ili se nacionalno nije izjasnio kao pripadnik romske nacionalne manjine ili su podaci Centra netočni. Kako god bilo, iskustveno uočene visoke stope rodosti i prirodnog prirasta zasigurno su jako promijenile sliku demografskih obilježja koja je postojala prije devet godina tijekom provedbe popisa. Stoga su podaci upotrijebljeni u ovom radu uglavnom rezultat terenskog istraživanja poduzetoga radi otkrivanja sadašnjih demografskih struktura i procesa koji vladaju unutar romske zajednice. Predstavnici pojedinih romskih naselja periodično svakih nekoliko godina provode interni popis stanovništva kojim prikupljaju osnovne podatke o broju i određenim strukturama stanovništva. U dogovoru s predstavnikom romskog naselja Kuršanec, tijekom ožujka i travnja 2009. autor je proveo sveobuhvatni popis stanovništva navedenoga romskog naselja. Obrasci popisa pripremljeni su tako da prikupljeni podaci omogućuje generiranje svih pokazatelja prikazanih u ovom radu. Prema tome, izvor upotrijebljenih podataka bilo je terensko istraživanje tijekom kojeg su popisani svi stanovnici romskog naselja Kuršanec.

Drugi važan izvor bili su podaci Ureda državne uprave u Međimurskoj županiji, odnosno matičnog ureda o broju rođenih i umrlih pripadnika romske etničke skupine u naselju Kuršanec. No te je podatke također valjalo staviti pod znak upitnika jer su se umnogome razlikovali kad je pretraga provedena prema nacionalnosti i adresi stanovanja. Naime u to su vrijeme svi stanovnici romskog naselja Kuršanec bili prijavljeni na istoj adresi: Čakovečka 17. S jedne strane očito je da je unutar romske zajednice prisutna pojava etnomimikrije, koja narušava vjerodostojnost službenih izvora podataka. S druge je strane zbog prisutne endogamije unutar romske zajednice značajna prostorna pokretljivost ženskoga romskog stanovništva mlađih dobnih skupina između pojedinih romskih naselja u Međimurskoj županiji, ali i izvan nje. Istovremeno takve osobe nisu previše ažurne u prijavi promjene mjesta prebivališta i promjeni osobnih dokumenata temeljem kojih su evidentirane. Zbog te činjenice službeni podaci ponešto se razlikuju od podataka prikupljenih terenskim istraživanjem. Kako je riječ o maloj ukupnoj istraživanoj populaciji, razlika od svega nekoliko rođenih osoba utjecala bi na rezultat izračuna pojedinih pokazatelja u ovom radu. Stoga su u analizi upotrijebljeni podaci o broju rođenih prikupljeni terenskim istraživanjem. To znači da se broj rođenih osoba odnosi na one čije su majke u vrijeme rođenja prebivale u Kuršancu, bez obzira na to jesu li imale prijavljeno mjesto prebivališta

u Kuršancu ili nekom drugom naselju. Vjerodostojnost podataka provjerena je uvidom u osobne dokumente ispitanika.

Za razliku od rodosti podaci Ureda državne uprave u Međimurskoj županiji o smrtnosti uzeti su kao vjerodostojniji. Osnovni je razlog tome što ispitanici nisu bili posve sigurni u godinu smrti svojih ukućana, odnosno nisu imali nikakav dokument kojim bi to potkrijepili. S obzirom na relativno mali ukupan broj stanovnika¹ na temelju kojeg su predočeni pokazatelji izračunani, pogrešna godina smrti svega nekoliko osoba dala bi pogrešne rezultate.

Prikupljeni podaci omogućili su uvid u brojno stanje, dobno-spolnu strukturu i obilježja prirodnoga kretanja romskog stanovništva u Kuršancu. Problem koji se javio tijekom izračunavanja pojedinih pokazatelja bila je procjena broja stanovnika za sredinu svake pojedine godine obuhvaćene analizom. Kako je vjerodostojnost podataka službenog popisa provedenog 2001. u najmanju ruku upitna, broj stanovnika za sredinu svake godine od 2000. naovamo izračunat je uporabom podataka prikupljenih terenskim istraživanjem o broju rođenih, umrlih, doseljenih i odseljenih osoba za svaku pojedinu godinu u promatranom razdoblju. Početna je vrijednost bila terenskim istraživanjem utvrđeni broj stanovnika od 960 ljudi, na kojem su se temeljile procjene za sve ostale godine. Broj stanovnika za svaku navedenu godinu procijenjen je retroaktivno umanjujući utvrđeni broj stanovnika za vrijednost prirodnog prirasta i migracijskog salda za svaku pojedinu godinu od 2009. do 2000. Broj doseljenih osoba utvrđen je tijekom terenskog istraživanja iskazom ukućana o mjestu, godini i razlogu svojeg dolaska u Kuršanec. Vjerodostojnost vremena dolaska provjerena je uvidom u osobne dokumente ispitanika ili, u slučajevima kada nisu na vrijeme prijavili promjenu prebivališta, posredno uporabom drugih pokazatelja poput godine rođenja djeteta.

Broj odseljenih osoba utvrđen je također iskazom članova obitelji o godini, dobi, razlogu i mjestu njihova odlaska. Kako je u najvećem broju slučajeva riječ o pojedinačnim osobama vrlo uskog srodstva, uglavnom djeci, iskazi ukućana uzeti su kao vjerodostojni. U nekoliko slučajeva odlaska čitavih obitelji iz romskog naselja Kuršanec, autor osobno poznaje navedene obitelji, koje je kontaktirao i prikupio sve potrebne podatke.

Na jednak način izračunata je i, za određene pokazatelje potrebna, dobno-spolna struktura stanovništva romskog naselja Kuršanec za sve analizom obuhvaćene godine. Terenskim istraživanjem utvrđena dobno-spolna struktura bila je početna vrijednost koja se retroaktivno izračunavala za svaku pojedinu godinu uzimajući u obzir sve promjene za svaku od promatranih godina o novorođenim i umrlim osobama, kao i doseljenim i odseljenim osobama koje su u određenom trenutku postale, odnosno prestale biti stanovnici istraživanog naselja. Temeljem tako izračunate dobno-spolne strukture izračunavani su pokazatelji općega, specifičnog i ukupnog fertiliteta. Popisom utvrđena dobno-spolna struktura za kraj 2008. navedena je u tablici 1.

Tab. 1. Dobno-spolna struktura romskog stanovništva naselja Kuršanec krajem 2008.
 Tab. 1 Age-sex composition of the Romani population in the Kuršanec settlement, end of 2008

Dobna skupina	Muško stanovništvo	Žensko stanovništvo
0 – 4	86	97
5 – 9	103	99
10 – 14	73	72
15 – 19	51	47
20 – 24	44	32
25 – 29	37	32
30 – 34	31	28
35 – 39	15	23
40 – 44	19	12
45 – 49	6	10
50 – 54	9	7
55 – 59	3	5
60 – 64	2	7
65 – 69	1	3
70 i više	1	0
Ukupno	481	474
	955	

RODNOST

Za bolje razumijevanje tradicionalno visokih stopa rodnosti romske zajednice i rezultata analize koja slijedi valja se prije osvrnuti na čimbenike koji utječu na rodnost romske manjine.

Dosadašnji demografski razvoj romskog stanovništva u Međimurskoj županiji odvijao se u uvjetima različitim od onih većinskog stanovništva. Razloge demografskih posebnosti ponajprije valja tražiti u zatvorenosti te etničke zajednice. Socijalna i prostorna odvojenost romske manjine od većinskoga hrvatskoga stanovništva uzrokovale su međusobno različit demografski razvoj. Iako formalno dio hrvatskog društva, Romi su zajednica koja živi u posebnim društveno-gospodarskim, kulturnim i psihološkim uvjetima. Upravo navedeni uvjeti imaju presudnu ulogu u prirodnom kretanju broja stanovnika (Nejašmić, 2005). Specifičnost postojećih uvjeta življenja unutar romske zajednice rezultira posebnošću obilježja prirodnoga kretanja stanovništva. Razumijevanje prirodnoga kretanja i njegovih sastavnica nemoguće je bez poznavanja širokog spektra uvjeta i okolnosti u kojima romska manjina živi.

Rodnost kao pozitivna sastavnica prirodnoga kretanja najviše ovisi o posebnostima različitih čimbenika specifičnih za romsku populaciju. Visoke stope rodnosti jedno su od

najmarkantnijih demografskih obilježja romske etničke manjine u Međimurju. Sve tri osnovne skupine čimbenika, biološki, društveno-gospodarski i psihološki (Wertheimer-Baletić, 1999), utječu na vrlo visoku rodnost unutar romske zajednice. Njihovo značenje međutim nije podjednako. Važnošću se ponajprije ističu društveno-gospodarski čimbenici, a slijede ih biološki i psihološki.

Stupanj društveno-gospodarskog razvoja romske zajednice, odnosno nerazvijenost romskog društva glavni je generator visoke rodnosti. Osim opće gospodarske nerazvijenosti kao osnovne društveno-gospodarske odrednice rodnosti visoka rodnost uvjetovana je i mnogim drugim čimbenicima. Među najznačajnijima valja istaknuti gospodarsku ulogu djece u današnjemu romskom društvu u Međimurju. Kao što su nekad u ruralnim krajevima djeca bila važan gospodarski čimbenik u smislu radne snage, tako su danas ona važan izvor prihoda za svoje obitelji u smislu ostvarivanja prava na dječji doplatak. Za svako dijete Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje isplaćuje doplatak od 300 kuna. Za svako treće i četvrto dijete doplatak se uvećava za 500 kuna po djetetu. To znači da primjerice obitelj s četvero djece mjesečno dobiva 2200 kuna u obliku doplatka za djecu. S druge strane veći broj članova obitelji ujedno znači i veći iznos socijalne pomoći, koju prima 90% kućanstava istraživanoga romskog naselja. Iako je svrha tih i sličnih mjera pronatalitetne politike bila prije svega povećanje rodnosti svekolikoga hrvatskog društva, romska je zajednica ta koja je aktivno i u kratkom roku odgovorila na njih. Zahvaljujući navedenome, romska djeca postala su vrlo važan izvor roditeljskih prihoda. Iako mnoga kućanstva ne zadovoljavaju ni minimalne uvjete za osnivanje i život obitelji, ta činjenica nije prepreka rađanju velikog broja djece. Mnogima je neposredna gospodarska korist važnija od pružanja kvalitetnog života djeci. Premali stambeni prostor, život cijele obitelji u jednoj jedinjoj prostoriji i nedostatak osnovnih higijenskih uvjeta poput sanitarnog čvora ili tekuće vode mnogim romskim parovima nisu prepreka pri osnivanju obitelji. Stoga nepostojanje dovoljno kvalitetnih uvjeta za osnivanje obitelji nema gotovo nikakvo značenje u definiranju rodnosti romske zajednice. U romskoj zajednici prisutan je stari „kvantitativni koncept” (Nejašmić, 2005, 73) planiranja obitelji. Određeni broj roditelja veću pozornost posvećuje samom broju djece nego kvaliteti života koja se toj djeci pruža. Kao što je nekad u poljoprivrednim društvima veći broj djece značio veću količinu radne snage i mogućnost gospodarskog napretka, tako danas u romskoj zajednici u Međimurju mnoge obitelji svjesno rađaju veći broj djece zbog neposredne materijalne koristi u obliku spomenutih davanja.

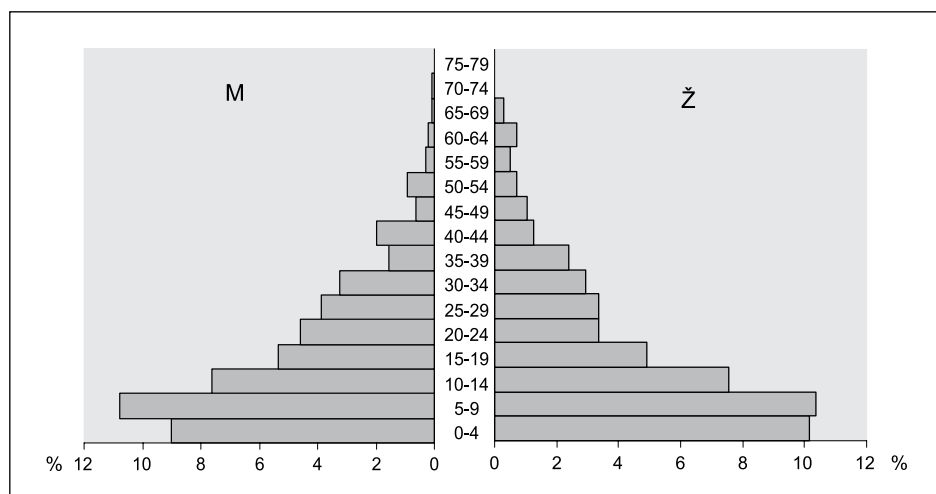
S druge je strane i položaj žene u romskom društvu čimbenik ostvarenja visoke rodnosti. Romska žena ima dvije osnovne i, može se reći, jedine funkcije: domaćice i majke (Škarić-Jurić i sur., 2007). Iako je ženi prepuštena sva briga oko zadovoljavanja različitih potreba kućanstva i odgoja djece, muškarac u romskom društvu ima glavnu riječ. Žena je u romskom društvu posve podređena i samim time bez velike mogućnosti planiranja obitelji. Visoka rodnost romske zajednice djelomično je posljedica takva podređenog položaja žene.

Vrlo nizak stupanj općeg obrazovanja sljedeći je čimbenik koji utječe na ostvarenje visoke rodnosti. Nedostatak osnovnih spoznaja o postojanju različitih mogućnosti kontrole začeca i planiranja obitelji zasigurno utječe na visoku ostvarenu rodnost. U situaciji gdje četvrtina stanovnika starijih od petnaest godina nije nikad pohađala školu i gdje je skoro tri

četvrtine onih koji jesu krenuli u osnovnu školu napustilo obrazovni sustav prije njegova završetka, visoka rodnošć logična je posljedica.

Vrlo važan čimbenik ostvarenja visoke rodnošć tradicijski je nasljeđe romske zajednice. Ovdje je prije svega riječ o vrlo ranom stupanju u brak i osnivanju obitelji. Kako ističe Šučur (2004), to je posljedica drugačijih sociokulturnih očekivanja, zbog kojih se od mladih Roma očekuje raniji ulazak u svijet odraslih. Vrlo velik broj žena rađa još u maloljetničkoj dobi, čime je produženo fertilno razdoblje romskih žena u odnosu na prosječnu žensku populaciju Hrvatske. Samim time omogućena je i viša stopa rodnošć.

Osnovni biološki čimbenik rodnošć romske manjine određen je dobno-spolnim sastavom romskog stanovništva (sl. 1). U sastavu stanovništva romskog naselja Kuršanec prevladavaju mlađe dobne skupine. Mlado stanovništvo (od 0 do 14 godina) čini čak 55,5% ukupnog stanovništva, dok na stanovništvo starije od 60 godina otpada svega 1,47%. Vrlo mali, gotovo neznatan udio starog stanovništva i mali broj žena starijih od 50 godina, što je teoretska granica fertilnog razdoblja, njih 4,64%, čimbenici su ostvarenja visoke rodnošć. Mladost stanovništva daje naslutiti prisutnost visokih stopa rodnošć i u budućnosti.

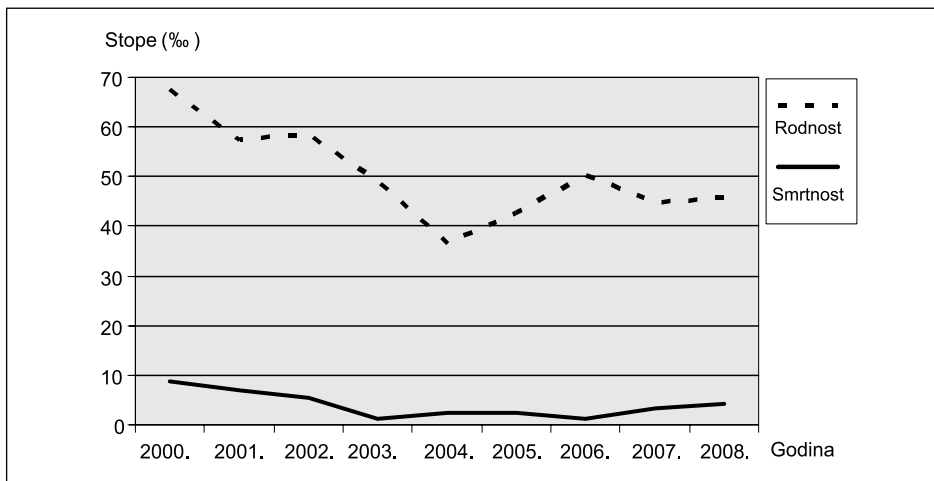

Sl. 1. Dobno-spolna struktura romskog stanovništva naselja Kuršanec, stanje krajem 2008.

Fig. 1 Age-sex composition of the Romani population in the Kuršanec settlement, end of 2008

Takav dobni sastav stanovništva karakterističan je i za romsku populaciju izvan Republike Hrvatske. Potvrda toga jest slična dobna struktura koju ima romsko stanovništvo susjedne Srbije (Raduški, 2004; Bogdanović i sur., 2007). Osnovna razlika između tih dviju romskih populacija jest u prenaplašenom udjelu najmlađih dobni skupina proučavanog stanovništva romskog naselja Kuršanec. Interesantno je međutim zamijetiti smanjenje udjela najmlađe dobne skupine djece do četvrte godine starosti u naselju Kuršanec. Očito je da tijekom nekoliko posljednjih godina dolazi do određenih promjena u reproduktivnom ponašanju romskog stanovništva.

Kao što je već rečeno, temeljno je demografsko obilježje romske etničke skupine u Međimurju vrlo visoka rodnost. Njezin je najjednostavniji pokazatelj opća stopa rodnosti, koja za romsko naselje Kuršanec u promatranom razdoblju doseže vrijednosti više od 60‰ (sl. 2). Temeljem tih vrijednosti možemo zapravo govoriti o fiziološkom natalitetu početkom promatranog razdoblja.

Sl. 2. Kretanje općih stopa rodnosti i smrtnosti romskog stanovništva naselja Kuršanec 2000.–2008.

Fig. 2 Crude birth and death rates of the Romani population in the Kuršanec settlement 2000-2008

Zanimljivo je ipak uočiti trend smanjenja stopa rodnosti kroz promatrano razdoblje, kada su opće stope rodnosti smanjene na vrijednosti od oko 45‰. Očito je da dolazi do pada općih stopa rodnosti, odnosno da se u prosjeku rađa manje djece nego prije. Iako se u apsolutnim vrijednostima broja rođenih ne uočava značajno smanjenje (tab. 2), u relativnim odnosima trend smanjenja dolazi do izražaja. Dokaz je tome i dobno-spolna piramida, na kojoj se uočava smanjenje udjela najmlađe dobne skupine stanovništva (sl. 1). U usporedbi s čitavom Međimurskom županijom Romi krajem promatranog razdoblja imaju više no četverostruko višu opću stopu rodnosti.² U pojedinim općinama Međimurske županije romsko stanovništvo znatno ponderira pokazatelje rodnosti sveukupnog stanovništva. Prema Nejašmiću i suradnicima (2008), međimurska općina Pribislavec upravna je jedinica Hrvatske s drugom najvišom stopom nataliteta. Ako se uzme u obzir činjenica da romsko stanovništvo u općini Pribislavec danas čini 20% ukupnog stanovništva, očit je njegov utjecaj na prirodno kretanje općine u cjelini.

Tab. 2. Broj rođenih u romskom naselju Kuršanec 2000. – 2008.

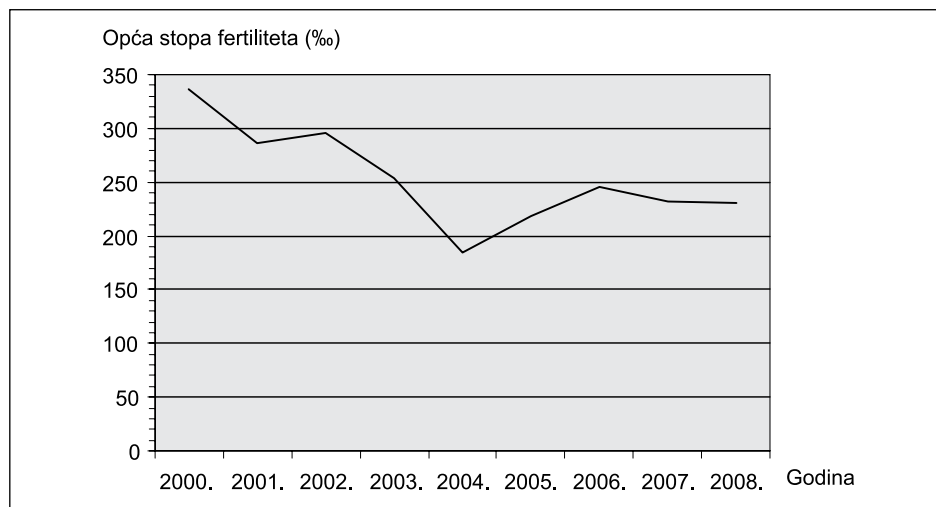
Tab. 2 Number of births in the Romani settlement Kuršanec 2000 - 2008

Godina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Rodeni	46	41	44	39	30	36	44	41	43

Opće stope rodnosti vrlo su grub pokazatelj koji ne uzima u obzir dobnu i spolnu strukturu proučavane populacije. Stoga je za kvalitetnije razumijevanje rodnosti bolje upotrijebiti pokazatelje koji su osjetljiviji na navedene strukture. Naime u prirodnom kretanju ne sudjeluje sveukupno stanovništvo nekog prostora, već samo ono sposobno za reprodukciju, odnosno stanovništvo fertile dobi.

Jedan od takvih pokazatelja jest stopa ukupnog fertiliteta³, koja pokazuje prosječni broj rođene djece na tisuću stanovnika fertile dobi. Kretanje vrijednosti tog pokazatelja također upućuje na smanjenje rodnosti u posljednjih nekoliko godina. U promatranom razdoblju stope tog pokazatelja snižene su gotovo za trećinu.

Kako je rađanje biološka funkcija ženskog stanovništva, bolje je rodnost proučavati u odnosu na ženski fertile kontingent stanovništva. Još je kvalitetniji pokazatelj rodnosti neke populacije opća ili ženska stopa fertiliteta, gdje se broj rođene djece promatra samo prema ženskom stanovništvu fertile dobi⁴. Opća stopa fertiliteta pokazuje broj živorođene djece na tisuću žena fertile dobi u određenom razdoblju. Vrijednosti tog pokazatelja u promatranom razdoblju također upućuju na trend smanjenja rađanja djece u posljednjih nekoliko godina (sl. 3). Razina ostvarene plodnosti ženskoga fertile kontingenta 2008. smanjila se za više od 100‰ u odnosu na početnu 2000. godinu.

Sl. 3. Stope općega (ženskog) fertiliteta romskog stanovništva naselja Kuršanec 2000. – 2008.

Fig. 3. General fertility rates of the Romani population in the Kuršanec settlement 2000-2008

Stopa ukupnog fertiliteta i opća stopa fertiliteta donekle uzimaju u obzir dobnu i spolnu strukturu promatrane populacije, ali ne u potpunosti. Oba su navedena pokazatelja pod utjecajem dobnog sastava unutar promatranoga fertile kontingenta stanovništva. Kako je fertilitet u funkcionalnoj vezi s dobnim sastavom ženske populacije, potrebno je zasebno uzeti u obzir ostvarenu plodnost prema manjim dobnim skupinama ženskoga fertile kontingenta. Riječ je o posebnim ili specifičnim stopama fertiliteta prema dobi.⁵ Taj pokazatelj u potpunosti uzima u obzir sve posebnosti dobnospolnog sastava

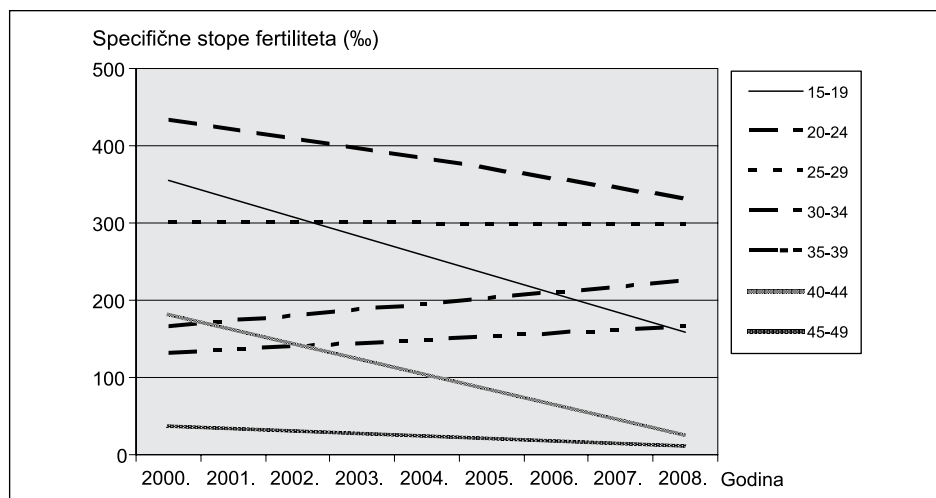
promatranog stanovništva (sl. 1). Specifične stope fertiliteta za romsko naselje Kuršanec izračunate su za petogodišnje dobne skupine ženskog stanovništva (tab. 3).

Tab. 3. Specifične stope fertiliteta romskog stanovništva naselja Kuršanec 2000 – 2008. prema petogodišnjim dobnim skupinama žena

Tab. 3 Age specific fertility rates of the Romani population in the Kuršanec settlement 2000 - 2008

Dobna skupina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
15 – 19	469	286	314	235	103	300	213	171	222
20 – 24	344	455	571	343	333	321	382	364	323
25 – 29	321	269	200	448	294	333	182	353	294
30 – 34	133	294	200	87	192	71	320	208	250
35 – 39	200	214	133	71	0	71	235	150	261
40 – 44	143	100	200	273	0	67	154	0	0
45 – 49	125	0	0	0	0	0	0	100	0

Kako bi se lakše uočili prosječni smjerovi promjena, trendovi kretanja specifičnih stopa fertiliteta prikazani su grafički (sl. 4). Ovdje je moguće zamijetiti nekoliko interesantnih činjenica. Kao prvo, pad prosječnih vrijednosti ne bilježe sve fertile dobne skupine. Dvije od njih, skupine od 30 do 34 i od 35 do 39 godina, tijekom promatranog

Sl. 4. Linearni trend kretanja specifičnih stopa fertiliteta romskog stanovništva naselja Kuršanec 2000. – 2008. po petogodišnjim dobnim skupinama žena

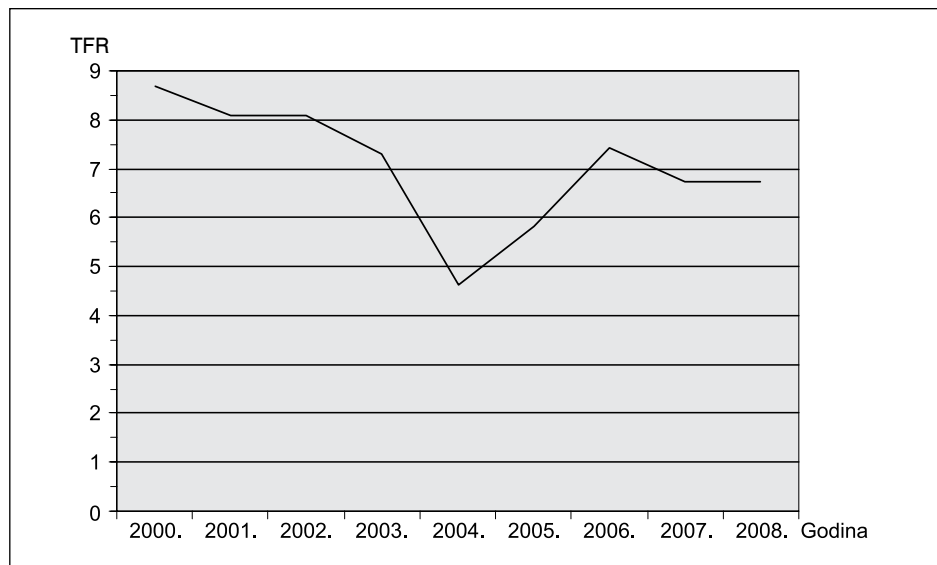
Fig. 4 Linear trends in age specific fertility rates of the Romani population in the Kuršanec settlement 2000-2008

razdoblja u prosjeku bilježe vrlo blagi porast svojih vrijednosti, što može biti posljedica odgađanja rađanja žena u ranijoj dobi. S druge strane najizrazitiji pad bilježe stope najmlađe dobne skupine žena od 15 do 19 godina. Tijekom promatranog razdoblja smanjene su na polovinu početnih vrijednosti.

Uz izraziti trend pada rodnosti najmlađe dobne skupine sličan smjer i intenzitet bilježi i dobna skupina od 40 do 44 godine. Nešto blaži prosječni pad ima dobna skupina od 20 do 24 godine, koja kroz čitavo promatrano razdoblje prosječno ima najviše vrijednosti ostvarene plodnosti. Dobna skupina od 25 do 29 godina čitavo promatrano razdoblje zadržava u prosjeku iste vrijednosti oko 300%. S obzirom na trendove smanjenja kod ostalih dobnih skupina, valja očekivati da u doglednoj budućnosti primat prema najvišoj ostvarenoj plodnosti preuzme upravo navedena dobna skupina.

Ukupna ili totalna stopa fertiliteta⁶ (TFR) najbolji je pokazatelj ostvarene razine plodnosti neke populacije i bioreprodukcije stanovništva (Nejašmić, 2005), a tumači se kao vjerojatni prosječni broj živorođene djece koju bi rodila jedna žena tijekom svoga fertilnog razdoblja. Pretpostavka koju se mora uzeti u obzir jest nastavak djelovanja postojećih specifičnih stopa fertiliteta i izostanak utjecaja smrtnosti.

Kako TFR ovisi isključivo o specifičnim stopama fertiliteta, trend njegove promjene u skladu je s trendovima smanjenja specifičnih stopa fertiliteta (sl. 5). Njegova vrijednost kreće se daleko iznad granične vrijednosti jednostavne reprodukcije stanovništva od 2,1 djeteta po ženi (Wertheimer-Baletić, 1999). Unatoč trendu smanjenja očito je da u promatranoj populaciji postoji izraziti prirodni porast broja stanovnika. Hipotetično, u slučaju da se zadrže postojeće specifične stope fertiliteta, svaka bi žena tijekom svoga fertilnog razdoblja rodila šestero do sedmero djece.

Sl. 5. Stope totalnog fertiliteta romskog stanovništva naselja Kuršanec 2000. – 2008.

Fig. 5 The total fertility rates of the Romani population in the Kuršanec settlement 2000-2008

Provedena analiza rodnosti romskog stanovništva na primjeru romskog naselja Kuršanec upućuje na postojanje značajnih promjena tijekom posljednjih nekoliko godina. Svi predočeni pokazatelji upućuju na smanjenje ostvarene plodnosti romske zajednice. Opće stope rodnosti, stope ukupnoga i općeg fertiliteta niže su za trećinu u odnosu na vrijednosti početkom proučavanog razdoblja. Kretanje vrijednosti specifičnih stopa fertiliteta nudi dokaz smanjenja ostvarene rodnosti najplodnijih dobnih skupina. Iako je riječ o kratkom promatranom razdoblju od nepunih desetak godina, navedeni pokazatelji nedvojbeno upućuju na zaključak o izrazitom smanjenju rodnosti romske zajednice u promatranom razdoblju.

Istovremeno taj zaključak otvara pitanje o uzrocima takvih promjena. Koji to čimbenici utječu na uočeno smanjenje rodnosti? Što potiče Rome na promjene u reproduktivnom ponašanju tijekom promatranog razdoblja?

Razloge navedenih promjena može se podijeliti u dvije skupine. S jedne strane postoji skupina čimbenika koji na romsku zajednicu djeluju izvana. S druge je strane skupina čimbenika generiranih unutar same romske zajednice unazad nekoliko godina. U prvu, egzogenu skupinu razloga valja ubrojiti kvalitetniji nadzor Centra za socijalnu skrb i pravosudnog sustava, koji ne toleriraju stupanje u brak djevojčica u dobi od četrnaest ili petnaest godina. Mlade djevojke više ne stupaju u brak i ne rađaju djecu tako rano. Sve donedavno brakovi djevojčica u toj dobi bili su redovita pojava. Kvalitetnija suradnja obrazovnih institucija, Centra za socijalnu skrb i pravosudnog sustava rezultira pravovremenim otkrivanjem i prijavljivanjem brakova s maloljetnicama te bržim rješavanjem sudskih procesa koji se njima bave.

U tu skupinu valja ubrojiti i utjecaj promjene odnosa prema Romima na nacionalnoj razini, ponajprije provedbu niza mjera predviđenih *Nacionalnim programom za Rome* (Vlada Republike Hrvatske, 2003). Riječ je o mjerama kojima bi se poboljšao život Roma u mnogim aspektima: uključivanju Roma u društveni i politički život, očuvanju tradicijske kulture Roma, statusnim pitanjima, suzbijanju diskriminacije i pravnoj pomoći, odgoju i obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju, socijalnoj skrbi, zaštiti obitelji, materinstva i mladeži te prostornom uređenju lokacija naseljenih Romima. Samo postojanje takva dokumenta koji se odnosi izričito na Rome govori o visokoj socijalnoj zaštiti romske etničke zajednice. Nedvojbeno je da provedba mjera predviđenih tim dokumentom uvelike utječe na promjene u reproduktivnom ponašanju romskog stanovništva. U posljednjih je nekoliko godina u Međimurju ostvaren značajan napredak u sferi odgoja i obrazovanja, u koju su danas uključena sva romska djeca, kao i u sferi prostornog uređenja romskih naselja, koja polako počinju sličiti okolnim naseljima većinskog stanovništva. Upravo su obrazovanje i poboljšanje kvalitete života kroz aspekte infrastrukturne opskrbljenosti i stambenih uvjeta važni čimbenici uočenih promjena.

U drugoj skupini čimbenika na prvome mjestu valja spomenuti povišenje stupnja obrazovanja romske zajednice. Uočava se da najmlađe dobne fertile skupine ženskog stanovništva bilježe izraziti pad fertiliteta. Uzrok tome treba tražiti u činjenici da tijekom posljednjih desetak godina sve više djevojaka i mladića uspješno završava osnovnu školu i nastavlja obrazovanje na srednjoškolskoj razini, čime se automatski odgađaju njihovo stupanje u brak i početak reproduktivne faze života u najmlađemu fertilnom razdoblju.

Trećina svih mladih od 15 do 19 godina trenutačno redovito pohađa srednju školu. Dvije trećine stanovnika s uspješno završenom osnovnom školom mlađe su od 24 godine, dok je polovina svih sa završenim osnovnoškolskim obrazovanjem u dobi do 19 godina. U najmlađoj fertilnoj dobnoj skupini 50% stanovništva ima završenu osnovnu školu, što je više nego dvostruko više od prosječnih 22% za ukupnu populaciju stariju od 15 godina. I dobna skupina od 20 do 24 godine bilježi iznadprosječni stupanj završenosti osnovnoškolskog obrazovanja.

Očita je povezanost povišenja stupnja obrazovanja kao čimbenika rodnosti i smanjenja broja rođenih. Značajnim smanjenjem ostvarene rodnosti dviju najmlađih dobnih skupina snižava se i ukupna rodnost promatrane populacije. Dakle povišenje stupnja obrazovanja romske etničke manjine reflektira se u promjenama demografskih procesa te zajednice, pogotovo smanjenju rodnosti. Obrazovanje je među najvažnijim čimbenicima promjene ne samo demografskih već i svekolikog skupa integracijskih procesa romske zajednice (Hrvatić, 2000). Kako ističe Ruppert sa suradnicima (1981), obrazovne su institucije mjesta inovacija koja se mogu pretvoriti u inovacijske procese koji su čimbenici stvaranja geografskog sadržaja.

Snižavanje rodnosti posljedica je inovacijskih utjecaja pod kojima se romska zajednica nalazi. Osim obrazovanja kao najznačajnijeg čimbenika smanjenja rodnosti valja izdvojiti i ostale koji zasigurno utječu na navedeni proces. Prije svega treba spomenuti utjecaj medijâ, ponajprije televizije, koju posjeduje skoro svako kućanstvo. Iako je romska zajednica socijalno vrlo zatvorena, utjecaj većinskoga hrvatskog društva putem televizije nije zanemariv. Dapače, tim medijem vrijednosne norme većinskog društva polako ali sigurno ulaze i u romsko društvo. Model sretnih obitelji s manjim brojem djece zasigurno je jedna od njih. Televizija je zapravo svojevrstan prozor romskoj zajednici u većinsko društvo, od kojeg, između ostaloga, preuzima model reproduktivnog ponašanja. Unatoč zatvorenosti romske zajednice očito je da globalizacijski procesi pronalaze put ulaska i utječu na promjene postojećih struktura unutar romske zajednice.

SMRTNOST

Druga je, negativna sastavnica prirodnoga kretanja stanovništva smrtnost. Dvije osnovne skupine čimbenika koji utječu na razinu smrtnosti nekog stanovništva jesu biološki i društveno-gospodarski (Wertheimer-Baletić, 1999). Specifičnosti tih čimbenika utječu na postojeća obilježja smrtnosti romske zajednice.

Među najznačajnijim biološkim čimbenicima smrtnosti obično se ističe dobní sastav određenog stanovništva (Nejašmić, 2005). Uz izrazitu mladost romske populacije očito je da je smrtnost određena i nekim drugim čimbenicima. Vrlo važnu ulogu u definiranju smrtnosti romskog stanovništva ima društveno-gospodarska skupina čimbenika. Razina životnog standarda i zdravstveno-higijenski životni uvjeti ponajviše utječu na razinu stopa smrtnosti romskog stanovništva.

Među najistaknutijim je problemima nedostatak tekuće vode u romskim kućanstvima. Na mrežu javnoga vodovodnog sustava priključen je vrlo mali broj kućanstava romskog

naselja Kuršanec. Dio kućanstava ima vlastiti izvor vode u obliku ručnih pumpi, dok više od trećine nema nikakav izvor vode. Jednako tako, nepostojanje sanitarnih čvorova velik je higijenski problem te zajednice. Više od četvrtine kućanstava nema nikakav sanitarni čvor, ni unutar ni izvan stambenog objekta. Nedostatak osnovnoga stambenog prostora sljedeći je zdravstveno-higijenski problem stanovnikâ romskog naselja. Blizu polovine ukupnog broja obitelji živi u objektima sa samo jednom prostorijom. Većina tih objekata vrlo je male površine, a izgrađeni su od različitih neadekvatnih materijala poput drvenih dasaka ili lima (sl. 6). U većini njih podovi su zemljani. Takvi zdravstveno-higijenski životni uvjeti zasigurno utječu na pojavu različitih teških bolesti i u konačnici smrtnih slučajeva unutar romske zajednice, ali u slučaju romskog naselja Kuršanec biološki čimbenici u smislu dobne strukture stanovništva imaju odlučujuću ulogu u definiranju smrtnosti. Zbog izrazite mladosti stanovništva (sl. 1) valja očekivati relativno niske vrijednosti pokazatelja smrtnosti.

Tab. 4. Broj umrlih u romskom naselju Kuršanec 2000. – 2008.

Tab. 4 Number of deaths in the Romani settlement Kuršanec 2000 - 2008

Godina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Umrli	6	5	4	1	2	2	1	3	4

Izvor: Ured državne uprave u Međimurskoj županiji.

Sl. 6. Nekvalitetni uvjeti stanovanja u romskom naselju Kuršanec

Fig. 6 Poor housing in the Kuršanec Romani settlement

Osnovni i najjednostavniji pokazatelj te pojave jest opća stopa smrtnosti, odnosno broj umrlih tijekom jedne godine na tisuću stanovnika promatrane populacije. U slučaju romskog naselja Kuršanec vrijednosti opće stope smrtnosti u promatranom razdoblju kreću se od 1,14 do 8,82‰ (sl. 2), dok je prosječna opća stopa smrtnosti za cijelo promatrano razdoblje 3,98‰. U usporedbi s Međimurskom županijom riječ je o značajno nižim stopama smrtnosti.⁷

Takva niska vrijednost ponajprije je posljedica dobne strukture stanovništva. Iako većina stanovnika naselja živi u lošim zdravstveno-higijenskim uvjetima, vrijednosti smrtnosti ukupne populacije nisu toliko visoke koliko bi se možda očekivalo. Uzrok tome treba tražiti u dostupnosti zdravstvene zaštite. Najveći dio stanovnika naselja ima zdravstveno osiguranje preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. S obzirom na prostornu blizinu Županijske bolnice u Čakovcu, koja je udaljena svega devet kilometara od romskog naselja, uz postojeću primarnu dostupna je i specijalistička zdravstvena zaštita.

Kako je opća stopa smrtnosti pod izrazitim utjecajem dobno sastava stanovništva, njene niske vrijednosti lako mogu zavarati i uputiti na pogrešan zaključak o čimbenicima koji ponajviše utječu na pojavu smrtnosti. Vrlo kvalitetan pokazatelj smrtnosti romskog stanovništva te dosegnute razine životnog standarda i zdravstvenih uvjeta jest smrtnost dojenčadi⁸ (Nejašmić, 2005). Kvaliteta životnih uvjeta i razina zdravstvene zaštite glavni su čimbenici koji utječu na smrtnost djece dojenačke dobi. Unatoč dostupnosti zdravstvene zaštite smrtnost dojenčadi znatno je viša od hrvatskog prosjeka. Prosječna vrijednost smrtnosti dojenčadi romskog naselja Kuršanec u promatranom razdoblju od 2000. do 2008. iznosila je 27,70‰. U usporedbi s prosječnom vrijednošću za Republiku Hrvatsku od 6,9‰ od 2000. do 2005., uočavaju se značajne razlike.

Gotovo četverostruko viša stopa smrtnosti romske dojenčadi upućuje na nedostatak dovoljno kvalitetnih životnih uvjeta romske zajednice u Kuršancu. Tu je tvrdnju moguće potkrijepiti podatkom prema kojemu na smrtnost djece dojenačke dobi otpada nešto više od trećine svih smrtnih slučajeva u promatranom razdoblju. Interesantna je činjenica da smrtnost romske dojenčadi čini veliki postotak ukupne županijske smrtnosti dojenčadi.⁹ Smrtnost je dakle u vrlo velikoj mjeri definirana društveno-gospodarskom skupinom čimbenika, među kojima posebno valja istaknuti vrlo nisku kvalitetu života unutar romskog naselja.

PRIRODNA PROMJENA

Prirodna promjena treća je komponenta prirodnoga kretanja stanovništva. Predočuje razliku broja rođenih i umrlih u proučavanoj populaciji tijekom jedne godine. U slučaju romskog naselja Kuršanec i više je no očito da je posrijedi prirodni prirast, odnosno veći broj rođenih u odnosu na umrle. Iako se uočava blagi pad stopa prirodnog prirasta, njihove su vrijednosti i dalje izrazito visoke. Stanovništvo romskog naselja Kuršanec danas raste po godišnjoj stopi višoj od 40‰ (sl. 2). Kad bi takva stopa prirodnog prirasta ostala nepromijenjena sljedećih sedamnaest godina, stanovništvo romskog naselja Kuršanec u tom bi se razdoblju udvostručilo!

Romska populacija bilježi vrlo visoke vrijednosti prirodnog prirasta. Međimurska županija, za usporedbu, posljednje dvije godine ima neznatan prirodni prirast, dok u ranijem razdoblju bilježi negativne vrijednosti prirodne promjene.

Toliko visok prirodni prirast rezultat je spomenutih visokih stopa rodnosti i niskih stopa smrtnosti. Navedene vrijednosti karakteristične su za ranu podetapu demografske tranzicije, u kojoj dolazi do otvaranja „škara” između visoke rodnosti i snižene smrtnosti. S obzirom na to da analiza rodnosti upućuje na značajno smanjenje postojećih vrijednosti, može se zaključiti kako se romska zajednica u Međimurju nalazi na prijelazu iz rane u središnju podetapu demografske tranzicije.

U promatranom razdoblju došlo je do značajnog smanjenja prirodnog prirasta za gotovo četvrtinu vrijednosti iz početne 2000. godine. Taj pokazatelj također upućuje na proces kvalitativne promjene reprodukcije romskog stanovništva. Postojanje tog procesa nedvojbeno je, međutim vrijeme koje će biti potrebno za njegov dovršetak vrlo je teško prognozirati. Ono će ponajviše ovisiti o brzini društveno-gospodarskog napretka romske zajednice, u kojem će aktivnu ulogu morati preuzeti kako sami pripadnici romske manjine tako i određene institucije socijalne politike zajedno s cjelokupnom lokalnom zajednicom prostora u kojem romska manjina participira.

Sl. 7. Romska djeca u naselju Kuršanec

Fig. 7 *Romani children in the Kuršanec settlement*

ZAKLJUČAK

Prirodno kretanje romskog stanovništva rezultanta je djelovanja vanjskih i unutrašnjih čimbenika. Romsko društvo, koliko god zatvoreno bilo, pod utjecajem je različitih čimbenika izvan svoje zajednice koji utječu na obilježja prirodnoga kretanja stanovništva. Vrijednosti pojedinih pokazatelja nisu potpuno u skladu sa stupnjem društveno-gospodarskog razvoja romske zajednice. Dokaz tome jesu izrazito niske opće stope smrtnosti kao posljedica specifičnoga dobnog sastava stanovništva, ali i dovoljno kvalitetne zdravstvene zaštite u sklopu zdravstvenog sustava Republike Hrvatske. Zdravstveni sustav vanjski je čimbenik smrtnosti koji nudi mnogostruko višu kvalitetu zdravstvene zaštite od one koja bi hipotetično bila prisutna unutar romske zajednice temeljena isključivo na stupnju društveno-gospodarskog razvoja.

Obilježja rodности znatno su usklađenija sa stupnjem društveno-gospodarskog razvoja romskog društva. Unatoč postojanju određenih vanjskih čimbenika rodność je u najvećoj mjeri definirana čimbenicima unutar same romske zajednice. Vrijednosti različitih pokazatelja upućuju na trend smanjenja rodности u promatranom razdoblju. Od vrlo visokih, fizioloških razina početkom promatranog razdoblja, stopa rodности snižena je na prosječnih 45% u posljednjih šest godina.

Visoka rodność i niska smrtnost utječu na vrlo visoke stope prirodnog prirasta. Prema sadašnjim vrijednostima, romsko stanovništvo raste po godišnjoj stopi od 40%.

Dobiveni rezultati odgovaraju rezultatima sličnih istraživanja romskog stanovništva u drugim naseljima u Hrvatskoj (Štambuk, 2000b) kao i izvan Hrvatske (Raduški, 2004). Unatoč prostornoj raspršenosti romske etničke skupine demografski procesi i strukture imaju vrlo slična obilježja. Vrlo visok udio mladog stanovništva, visoke stope fertiliteta i relativno niska smrtnost obilježja su romskog stanovništva šireg prostora Hrvatske i susjednih zemalja. Može se zaključiti da demografske strukture i procesi romskog stanovništva u Kuršanec pokazuju obilježja slična drugim lokalnim romskim zajednicama. Stoga spoznaje predočene ovim radom mogu poslužiti kao osnova planiranju razvoja ostalih međimurskih romskih naselja.

Svi navedeni rezultati upućuju na početak kvalitativne transformacije reprodukcije romskog stanovništva. S obzirom na postojeće vrijednosti pokazatelja rodности i smrtnosti te trendove njihove promjene može se zaključiti da se romska populacija nalazi u procesu demografske tranzicije. Zbog navedenih vanjskih utjecaja smrtnost je već pala na vrlo nisku razinu, dok se pad rodности nazire upravo u promatranom razdoblju. Obilježja prirodnoga kretanja romskog stanovništva naselja Kuršanec pokazuju stanje usporedivo s društvima na prijelazu iz rane podetape prema središnjoj podetapi demografske tranzicije. Romška je zajednica prilično kasno započela taj proces unatoč činjenici da ga je društvo u čijem se okruženju nalazi odavno završilo. Očito je da je proučavano romsko društvo doseglo kritičnu razinu razvoja kojom su započeli predočeni demografski procesi.

Stoga valja očekivati nastavak blagog smanjenja stopa rodности. No vrijeme koje će biti potrebno za dovršetak započetog procesa tranzicije nije moguće procijeniti. Ono će ponajprije ovisiti o tome koliko će brzo romska zajednica napredovati u svome društveno-gospodarskom razvoju. Provedba mjera predviđenih *Nacionalnim programom za*

Rome (Vlada Republike Hrvatske, 2003) očito je počela utjecati na društveno-gospodarski razvoj romske etničke zajednice. Obrazovanje, sustav socijalne skrbi i zdravstvena zaštita najistaknutiji su aspekti u kojima je došlo do znatnog napretka. Povišenje stupnja društveno-gospodarskog razvoja romskog društva utječe i na obilježja reproduktivnog ponašanja romske zajednice. Kad je riječ o rodnosti, taj je utjecaj dvojak. S jedne strane postojeće mjere socijalne skrbi i postojanje novčane naknade u obliku dječjeg doplatka utječu na povišenje rodnosti, a s druge strane cijeli niz mjera s ciljem poboljšanja života romske zajednice utječe na njeno smanjenje. Zasad je najveći napredak uočljiv u sferi obrazovanja. Veliku ulogu u smanjenju rodnosti trebale bi imati različite mjere socijalne politike koje bi morale utjecati na promjenu kvantitativnoga ka kvalitativnom konceptu planiranja obitelji (Nejašmić, 2005). Sve dok djeca budu osnova za stjecanje glavnine obiteljskih prihoda, teško će biti očekivati smanjenje rodnosti na niske vrijednosti. Politika zapošljavanja i promjena dohodovne strukture od presudne su važnosti za daljnji tijek započetog procesa demografske tranzicije romske etničke zajednice.

POZIVNE BILJEŠKE

- 1 Terenskim istraživanjem utvrđeno je da na dan 31. ožujka 2009. u romskom naselju Kuršanec prebiva 960 stanovnika.
- 2 Od 2000. do 2007. Međimurska županija bilježi opće stope rodnosti od 11,4 do 10,3‰. U istom razdoblju romska djeca čine između 13 i 17% ukupno rođene djece u Međimurskoj županiji.
Izvor: Ured državne uprave u Međimurskoj županiji.
- 3 Stopa ukupnog fertiliteta izračunava se po formuli $f_u = \frac{N}{P_f(15-49) + P_m(15-64)} \cdot 1000$
gdje je N ukupni broj živorođene djece određene godine, a $P_f(15-49)$ i $P_m(15-64)$ žensko i muško stanovništvo fertile dob sredinom promatrane godine.
- 4 Opća ili ženska stopa fertiliteta izračunava se formulom $f = \frac{N}{P_f(15-49)} \cdot 1000$
- 5 Specifične stope fertiliteta izračunavaju se formulom $f_x = \frac{N_x}{P_{f,x}} \cdot 1000$
gdje je f_x specifična stopa fertiliteta za dob x, N_x broj živorođenih koje su rodile majke u dobi x, a $P_{f,x}$ broj žena u dobi x.
- 6 Ukupna ili totalna stopa fertiliteta računa se formulom $TFR = 5 \sum_{15-19}^{45-49} \frac{5 \cdot N_x}{5 \cdot P_x}$
- 7 Opće stope smrtnosti u Međimurskoj županiji u istom razdoblju kreću se između 10,2 i 11,7‰.
Izvor: Ured državne uprave u Međimurskoj županiji.
- 8 Smrtnost dojenčadi izračunava se formulom $m_d = \frac{M_d}{N} \cdot 1000$. Dobivena vrijednost pokazuje broj umrle djece do navršene prve godine života u odnosu na tisuću živorođene djece.
- 9 Primjerice smrtnost dojenčadi u romskom naselju Kuršanec činila je 9,1% ukupne županijske dojenačke smrtnosti od 2000. do 2008. Od ukupno 99 umrle djece dojenačke dobi na području Međimurske županije, devet je umrlo u romskom naselju Kuršanec.
Izvor: Terensko istraživanje, Ured državne uprave u Međimurskoj županiji.

LITERATURA

- Babić, D., 2004: Stigmatizacija i identitet Roma – pogled „izvana”: slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 315-338.
- Bogdanović, D., Nikić, D., Petrović, B., Kocić, B., Jovanović, J., Nikolić, M., Milošević, Z., 2007: Mortality of Roma Population in Serbia, 2002-2005, *Croatian Medical Journal* 48, 720-726.
- Đurić, R., 1987: *Seobe Roma: Krugovi pakla i venac sreće*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- Hrvatić, N., 2000: Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 46-47, 267-290.
- Hrvatić, N., 2004: Romi u Hrvatskoj: Od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 367-385.
- Lajtman, J., 1995: Romi – specifičan problem Županije međimurske, *Romano Akharipe – Glas Roma* 4, 12.
- Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- Nejašmić, I., Bašić, K., Toskić, A., 2008: Prostorne značajke nataliteta u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 70 (2), 91-112.
- Nikšić, B., 2004: Romi u Mađarskoj: situacija i perspektive na pragu 21. stoljeća, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 387-402.
- Novak Milić, J., 2007: Hrvatski i romski u prvim godinama školovanja, u *Drugi jezik hrvatski* (ur. Cvikić, L.), Profil, Zagreb, 92-97.
- Olujić, I., Radosavljević, P. 2007: Jezik Roma Bajaša, u: *Drugi jezik hrvatski* (ur. Cvikić, L.), Profil, Zagreb, 102-110.
- Raduški, N., 2004: Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 433-445.
- Ruppert, K., Schaffer, F., Maier, J., Paesler, R., 1981: *Socijalna geografija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sikimić, B., 2005a: Banjaši na Balkanu, u: *Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice* (ur. Sikimić, B.), Balkanološki institut SANU, Beograd, 7-12.
- Sikimić, B., 2005b: Banjaši u Srbiji, u: *Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice* (ur. Sikimić, B.), Balkanološki institut SANU, Beograd, 249-275.
- Sikimić, B., 2006: Transborder Ethnic Identity of Banyash Roma in Serbia, *TRANS, internet journal for cultural sciences* 16, http://www.inst.at/trans/16Nr/14_4/sikimic16.htm (14.12.2009.)
- Škarić-Jurić, T., Martinović Klarić, I., Smolej Narančić, N., Drmić, S., Peričić Salihović, M., Barać Lauc, L., Miličić, J., Barabalić, M., Zajc, M., Janičijević, B., 2007: Trapped between Tradition and Transition – Anthropological and Epidemiological Cross-sectional Study of Bayash Roma in Croatia, *Croatian Medical Journal* 48, 708-719.
- Šlezak, H., 2009a: Romi u Međimurju, *Meridijani* 133, 80-85.
- Šlezak, H., 2009b: Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 65-81.
- Štambuk, M., 2000a: Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja* 9 (2-3), 197-210.
- Štambuk, M., 2000b: Romi u Hrvatskoj devedesetih, *Društvena istraživanja* 9 (2-3), 291-315.
- Šućur, Z., 2000: Romi kao marginalna skupina, *Društvena istraživanja* 9 (2-3), 211-227.
- Šućur, Z., 2004: Utjecaj sociodemografskih čimbenika na poimanje romskoga roditeljstva i odrastanja, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 843-865.
- Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb.
- Vlada Republike Hrvatske, 2003: *Nacionalni program za Rome*, <http://www.umrh.hr/Nacionalni%20program%20za%20Rome.pdf> (11.01.2010.)

IZVORI

Ured državne uprave u međimurskoj županiji, 2008: *Međimurska županija u brojkama 2007.*, Ured državne uprave u Međimurskoj županiji, Čakovec.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001.: Stanovništvo prema narodnosti, po gradovima / općinama, DZS, <http://www.dzs.hr> (29.07.2008.)

Statističke informacije 2007, DZS, <http://www.dzs.hr> (29.07.2008.)

Statističke informacije 2005, DZS, <http://www.dzs.hr> (29.07.2008.)

Statističke informacije 2004, DZS.

SUMMARY

Natural Demographic Trends in the Romani Population of Međimurje County – Case Study of the Kuršanec Romani Settlement

Hrvoje Šlezak

This paper analyzes the natural demographic trends in the Roma population settled in Kuršanec in the Međimurje County in the 2000-2008 period. As a result of the questionable credibility of the official sources of information, data used in this analysis is based on field research.

Previous demographic development of the Roma population is determined by the peculiarities of the socio-economic, cultural and psychological conditions in which the Roma community lives. High fertility rates are the most prominent demographic feature of the Roma population. Although very high, with almost physiological values, these rates showed a significant reduction in their trend while under observation during this period. The most intensive reduction in the realized fertility trend was recorded in the youngest fertile age group of women from 15 to 19 years old, followed by the 20 to 24 years age group, who had the highest realized fertility in the previous period. The age group from 25 to 29 years old retained the same fertility rates on average throughout the observation period, and will soon take precedence in the highest fertility attained.

Lower fertility rates are seen in a significant change in the educational structure in terms of successful completion of elementary school and continuation on to high school education of Roma youth in the last ten years. Besides education, the reduction in fertility is affected by the implementation of a series of measures envisioned in the National Program for Roma.

The numbers of the crude death rate are very low. In the reporting period, the average mortality rate was 3.98 ‰. This is mainly a consequence of the population's age structure in which 55.5% of people are below 15 years old. The specificity of living conditions is reflected in the raised rate of infant mortality in the observed period, which had an average value of 27.70 ‰.

Natural growth is defined by very high fertility and low mortality. The natural growth rate recorded a mild decrease and ranged around 40‰ at the end of the considered period. Despite the declining trend, its numbers are still very high and indicate a significant natural increase in population. Characteristics of the natural demographic trends of the Roma population settled in Kuršanec are comparable to societies in transition from the early to central stage of demographic transition.

A further reduction in fertility rates can be expected if employment policies and changes in the income structure of the Roma population are implemented. Even in conditions

such as high social protection and large amounts of social assistance and child allowances, the Roma population continues to live by the principles of the quantitative concept when it comes to family planning.

Primljeno (Received): 19 – 01 – 2010

Prihvaćeno (Accepted): 17 – 11 – 2010

Mr. sc. **Hrvoje Šlezak**
Osnovna škola „Kuršanec“
Kuršanec, Glavna 15
40000 Čakovec
hrvoje.slezak@zg.t-com.hr

